

चाकोरीबाहेरचे शिक्षण

लेखक:
'ज्ञानसुत'
डॉ. संजय चाकणे

© सौ. रंजना संजय चाकणे
७०१, बी, अथर्व ब्लिस्स,
बावधन (दगडे), पुणे ४११०२१
ई-मेल : schakane@gmail.com

प्रकाशक

अमेय प्रकाशन
७६८, डेक्कन जिमखाना,
मधुमती को-ऑप. हौसिंग सोसायटी,
पुणे ४११००४

मुद्रक

स्मिता टाईपसेटर्स, पुणे ३०

कव्हर डिझाईन सोर्स

shutterstock /Marylia

बॅक कव्हर फोटो सोर्स

shutterstock / Julia Mustivaya

किंमत

रु. ३५०

प्रथमावृत्ती

५ जून २०२२

जागतिक पर्यावरण दिन

अनुक्रम

विभाग १

नातं माती संस्कृतीशी । १३

१. भादवी पोळा । १४
२. आनंदी कोजागिरी । १७
३. पलाश नाथ । १८
४. शिरगोळे अर्थात गारगोटी । २०
५. पाणी प्रश्नाला उत्तर काय? । २२

विभाग २

मैत्री...चौकट, बाह्य शिक्षणाशी । २६

६. परीक्षेला पर्याय काय? । २७
७. बारावी नंतर काय? । २९
८. आनंदी शिक्षण । ३४
९. स्वर्णवर्ख राष्ट्रीय सेवा योजनेचा भाग १ । ३६
१०. भीमाशंकर ते भीमाशंकर । ४०
११. करके तो देखो । ४३
१२. छंद । ४७
१३. महामहीम अब्दुलसाहेब । ४९
१४. इंदापूरची माती । ५२

चाकोरीबाहेरचे शिक्षण । ९

लेखक परिचय

डॉ. संजय चाकणे

- भौतिकशास्त्र विषय विशेष घेऊन पदवी व पदव्युत्तर शिक्षण.
भौतिकशास्त्रात डॉक्टरेट. एम.बी.ए.
- प्राचार्य कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय, इंदोपूर, पुणे.
- सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन परिषदेचे सदस्य.
- गेली पंधरा वर्षे उच्च शिक्षण क्षेत्रात अध्यापन व संशोधन.
- प्रोफेसर, भौतिकशास्त्र आणि पर्यावरण शास्त्राचे गाईड म्हणून मान्यता.
- राष्ट्रीय सेवा योजना - कार्यक्रम समन्वयक, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ.
- संचालक - आपत्ती व्यवस्थापन केंद्र सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ.
- इटली, थायलंड, जर्मनी व फ्रान्स येथे आयोजित केलेल्या विविध शैक्षणिक परिषदांमध्ये पदाधिकारी म्हणून सहभाग.
- जपान, इस्त्राईल, ऑस्ट्रेलिया इ. देशातील शैक्षणिक परिषदांमध्ये सहभागी.
- उत्कृष्ट शिक्षक, उत्कृष्ट प्राचार्य, उत्कृष्ट राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यक्रम समन्वयक म्हणून सन्मानित.
- शैक्षणिक व प्रशासकीय कामांसाठी २५ देशांना भेटी.

अद्ययावतता आणि नावीन्याचा ध्यास घेऊन अथक परिश्रमाच्या जोरावर महाविद्यालय आणि समाज यांच्यात संवादाचा पूल उभं करणारं चैतन्यशील व्यक्तिमत्त्व म्हणजे डॉ. संजय चाकणे! पारंपरिक शिक्षणाबरोबरच ज्ञानरचनावादी शिक्षणपद्धती विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी उपयुक्त आहे, हे जाणून त्यावर आधारित अध्यापन पद्धतीचा ते वापर करतात. विद्यार्थी हा शिक्षण क्षेत्राचा केंद्रबिंदू म्हणून महाराष्ट्रातील विद्यार्थ्यांपर्यंत शिक्षणाचे विविध प्रवाह पोचले पाहिजेत या तळमळीतून सहाशेपेक्षा अधिक व्याख्याने दिली व तो वसा अजूनही कायम आहे. उपक्रमशीलता आणि नेतृत्वगुणांच्या जोरावर वारी आणि गणपती या उत्सवांना वेगळे रूप दिले, ज्यात परंपरा आणि नावीन्य यांचा मेळ आहे. प्रशिक्षितांनाही प्रशिक्षणाची गरज असते, ती ओळखून त्यावर आधारित प्रशिक्षण कार्यक्रमांचं आयोजन केलं. प्राचार्य पद व विद्यापीठातील पदांना सक्षम चेहरा देण्याचं मोलाचं काम डॉ. संजय चाकणे यांनी केलं आहे. सामाजिक बांधिलकीतून वीस खेड्यांना दत्तक घेऊन त्यांच्या इतिहास लेखनाचं सर्जनशील कार्य सुरू आहे.

१७२ | चाकोरीबाहेरचे शिक्षण

प्राचीन काळी गुरुकुलात विद्यार्थी शिक्षण घेत. निसर्गाच्या सान्निध्यात राहून
खऱ्या अर्थाने विनंतिची शाळेतील शिक्षण असायचे.
गरुदेव रवींद्रनाथ टागोरांनी शांतिनिकेतनाच्या माध्यमातून
ही संकल्पना यशस्वीरीत्या परत सुरु केली.

शिक्षण हे आनंददायी व्हावे आणि ते रोजच्या जगण्यातून कसे घेता येईल?
या तळमळीतून विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी मार्गदर्शन व्हावे
या हेतूने 'चाकोरीबाहेरचे शिक्षण' हे पुस्तक लिहिलेले आहे.
शिक्षण हे केवळ शाळा कॉलेजच्या बंदिस्त भिंतीतून मिळत नाही तर ते
आपल्या रोजच्या जगण्यातूनही मिळू शकते.

आपले गुरुजन, आपले संस्कार यातून ते मिळते. विद्यार्थ्यांचे अनुभवविश्व
जेवढे वाढेल त्यातून त्यांना खऱ्या अर्थाने त्यांचा विकास होईल.

यासाठी त्यांनी समाजभान कसे विकसित करावे? आपली माती आपली
संस्कृती आणि परंपरा यांचे महत्त्व कसे समजून घ्यावे?

या आणि अशा अनेक विचारबिंदू देणारं हे पुस्तक.

विद्यार्थ्यांनी, अनुभव व ज्ञानमहर्षी व्यक्ती या गुरुंना समोर ठेवून
केलेली वाटचाल नेहमीच यशाने पूर्ण होईल हा विचार

या शिक्षणाचे एक महत्त्वपूर्ण विचार आहे.